

KAROLAK Stanisław, 1999, *Rodzajnik w ujęciu funkcjonalnym*, tom 1, Kraków: Collegium Columbinum.

na stronie <https://nowakowska.up.krakow.pl/publikacje/>

(WERSJA SKRÓCONA Z TŁUMACZENIAMI NA POLSKI)

0.1. Nazwy jednostkowe a nazwy ogólne

Znaczeniowy podział nazw istotny ze względu na ich wymogi wobec rodzajnika jest stosunkowo prosty. Kryterium tego podziału stanowi stopień ich ogólności. Ze względu na to kryterium wyróżnia się **nazwy szczegółowe** i **nazwy ogólne**. Pierwsze odnoszą się do przedmiotów jedynych w naszym universum – jednostkowych lub zbiorowych – oraz do jedynych stanów rzeczy (zdarzeń, czynności, procesów lub stanów). Nazwy odnoszące się do przedmiotów i stanów rzeczy jednostkowych określa się jako **nazwy jednostkowe**. Przykładami takich nazw są m.in. nazwy takie jak *terre* (ziemia), *lune* (księżyc), *soleil* (słońce), *équateur* (równik), *ouest* (zachód), *sud* (południe), *diable* (diabeł), *Renaissance* (Odrodzenie), *Réforme* (Reformacja), *déluge* (w znaczeniu potopu biblijnego, jak w wyrażeniu *remonter au déluge*), *français*, *anglais*, *latin* (w znaczeniu język francuski, angielski, łacina) i in.

To, że nazwa oznacza przedmiot jednostkowy, wynika z jej znaczenia, np. ze znaczenia 'naturalny satelita ziemi' wynika jednostkowość nazwy *lune* (księżyc), ze znaczenia 'centrum naszego systemu planetarnego' wynika jednostkowość nazwy *soleil* (słońce). Odniesienie przedmiotowe nazwy, czyli jej **ekstensja**, jest zawsze wyznaczone przez jej znaczenie, czyli jej **intensję**.

Drugie z wyróżnionych wyżej nazw, czyli nazwy **ogólne**, odnoszą się do zbiorów przedmiotów i stanów rzeczy, otwartych lub zamkniętych. Jako przykłady można przytoczyć takie nazwy jak *roi* (król), *château* (zamek), *drame* (dramat), *mort* (śmierć), *spectacle* (spektakl / seans), *silence* (cisza) i in. W liczbie pojedynczej mogą oznaczać a) jakikolwiek przedmiot lub stan rzeczy należący do danego zbioru, bądź b) przedmiot indywidualny niezidentyfikowany.

Jeżeli nazwa jest wieloznaczna, może się zdarzyć tak, że we wszystkich swoich znaczeniach jest nazwą jednostkową, bądź w jednym znaczeniu jest nazwą jednostkową, w innym zaś nazwą ogólną. Przykładem pierwszej jest nazwa *ouest* (zachód), jednostkowa zarówno w znaczeniu strony świata, jak i w znaczeniu zachodniej części świata (Europy Zachodniej i Ameryki w odróżnieniu od krajów wschodnich).

Przykładem drugiej jest m.in. nazwa *enfer* (piekło). Jako nazwa jednostkowa oznacza w religii chrześcijańskiej miejsce wiecznego potępienia, a jako nazwa ogólna sytuację nie do zniesienia. Różnica ta wyraża się w różnicy rodzajników, por.:

L'enfer est pavé de bonnes intentions

Pendant trois ans de mariage elle a vécu un enfer.

0.3. Nazwy przedmiotowe a nazwy nieprzedmiotowe

Obecnie dokonamy kolejnego podziału nazw ważnego ze względu na reguły stosowania rodzajnika. Podzielimy je mianowicie na **nazwy przedmiotowe** (konkretne)

i **nazwy nieprzedmiotowe** (abstrakcyjne). Nad tym podziałem zatrzymamy się nieco dłużej, ponieważ zgodnie z przyjętymi przez nas kryteriami granica między wymienionymi nazwami przebiega inaczej, niż to wynika z tradycji gramatycznej.

W odróżnieniu od niezbyt jasnych kryteriów tradycyjnych my proponujemy jednoznaczne kryterium składniowe, a mianowicie kryterium absorpcji/braku absorpcji jednego z miejsc syntaktycznych. Zgodnie z tym kryterium nazwy nieprzedmiotowe (abstrakcyjne) to takie, w których nie ma absorpcji (wchłonięcia miejsca składniowego). Otwierają one taką samą liczbę miejsc dla uzupełnień jak czasowniki w formie osobowej. Por.:

Jean₁ a approuvé un projet₂ – l'approbation d'un projet₂ par Jean₁
Jan₁ akceptuje projekt₂ – akceptacja projektu₂ przez Jana₁

Jean₁ a souri à sa voisine₂ – un sourire de Jean₁ à sa voisine₂
Jan₁ uśmiechnął się do sąsiadki₂ – uśmiech Jana₁ do sąsiadki₂

Jean₁ était courageux – le courage de Jean₁
Jan₁ był odważny – odwaga Jana₁

Quatre personnes₁ ont été tuées dans un accident de voiture₂ – la mort de quatre personnes₁ dans un accident de voiture₂.
Cztery osoby₁ zostały zabite w wypadku drogowym₂ – śmierć czterech osób₁ w wypadku drogowym₂.

Ostatni przykład pokazuje, że chodzi o identyczność lub bliskość znaczenia czasownika i rzeczownika, niekoniecznie zaś o identyczność leksemu (por. *ont été tuées* i *la mort*).

Cechą wyróżniającą **nazw przedmiotowych** jest absorpcja (wchłonięcie) jednego z miejsc otwartych dla uzupełnień. W porównaniu z odpowiadającymi im czasownikami osobowymi nazwy przedmiotowe otwierają zatem o jedno miejsce mniej. Por.:

Marconi₁ a inventé la radio₂ – l'inventeur de la radio₂
Marconi₁ wynalazł radio₂ – wynalazca radia₂

Un prince₁ a promis à une princesse₂ un miroir magique₃ – la promesse d'un prince₁ à une princesse₂
Książę₁ obiecał księżniczce₂ magiczne zwierciadło₃ – obietnica księcia₁ (złożona) księżniczce₂

Quatre personnes₁ ont été tuées dans un accident de voiture₂ – les victimes d'un accident de voiture₂
Cztery osoby₁ zostały zabite w wypadku drogowym₂ – ofiary wypadku drogowego₂

Zgodnie z przyjętym kryterium składniowym nazwami przedmiotowymi są nie tylko nazwy przedmiotów fizycznych, nieżywotnych czy żywotnych, jak *ville* (*miasto*), *pays*

(kraj), *désert* (pustynia), *montagne* (góra), *victime* (ofiara), *journaliste* (dziennikarz), czyli tradycyjne nazwy konkretne, lecz ponadto znaczna liczba nazw tradycyjnie uważanych za abstrakcyjne, jako że oznaczają one przedmioty mentalne, np. *promesie* (obietnica), *idée* (myśl / pomysł), *opinion* (opinia), *valeur* (wartość), *vérité* (prawda), i in.

Aby w sposób bardziej uchwytty pokazać, na czym polega absorpcja (wchłonięcie) miejsca dla uzupełnień i różnica liczby miejsc składniowych między nazwami przedmiotowymi (nazwami z absorpcją) a nazwami nieprzedmiotowymi (nazwami bez absorpcji), posłużymy się poniższymi zdaniami wyjściowymi:

***Le lys*₁ *symbolise la virginité*₂**

***Lilia*₁ *symbolizuje niwinność*₂**

***Cet automobiliste*₁ *menace les autres*₂**

***Ten kierowca*₁ *zagraża innym*₂**

***Eric*₁ *se souvient de son nounours*₂.**

***Eryk*₁ *wspomina swojego misia*₂.**

Przytoczone zdania ilustrują cechy składniowe czasowników *symboliser* (*symbolizować*), *menacer* (*zagrozić*), *se souvenir* (*wspominać*), które w formach osobowych otwierają po dwa miejsca dla uzupełnień (są to czasowniki dwumiejscowe). Porównując je z odpowiadającymi im nazwami przedmiotowymi stwierdzamy, że te ostatnie mają o jedno miejsce mniej, że są nazwami jednomiejscowymi. Por.:

zdanie:

***Le lys*₁ *symbolise la virginité*₂ – *Lilia*₁ *symbolizuje niwinność*₂**

nazwa przedmiotowa:

***(le) symbole de la virginité*₂ – symbol *niewinności*₂**

zdanie:

***Cet automobiliste*₁ *menace les autres*₂ – *Ten kierowca*₁ *zagraża innym*₂**

nazwa przedmiotowa:

***(un) danger pour les autres*₂ – zagrożenie dla *innych*₂**

zdanie:

***Eric*₁ *se souvient de son nounours*₂ – *Eryk*₁ *wspomina swojego misia*₂.**

nazwa przedmiotowa:

***(un) souvenir d'Eric*₁. – wspomnienie *Eryka*₁.**

Porównanie nazw przedmiotowych ze zdaniami względnymi utworzonymi od zdań wyjściowych pokazuje, że mają one taką samą liczbę miejsc składniowych jak czasowniki, których jedno miejsce zostało zablokowane przez zaimek względny. Por.:

zdanie:

***Le lys*₁ *symbolise la virginité*₂ – *Lilia*₁ *symbolizuje niwinność*₂**

zdanie względne:

***(quelque chose) qui*₁ *symbolise la virginité*₂ – *(coś) co*₁ *symbolizuje niwinność*₂**

nazwa przedmiotowa:

(le) *symbole de la virginité*₂ – symbol *niewinności*₂

zdanie:

*Eric*₁ *se souvient de son nounours*₂ – *Eryk*₁ *wspomina swojego misia*₂.

zdanie względne:

(*quelque chose*) *dont*₂ *se souvient Eric*₁ – (*coś*) *co*₂ *wspomina Eryk*₁

nazwa przedmiotowa:

(*un*) *souvenir d'Eric*₁ – *wspomnienie Eryka*₁.

Alternatywnie może zostać wchłonięte każde miejsce dla uzupełnień. Na przykład, od zdania z czasownikiem dwumiejscowym można utworzyć nazwę przedmiotową z wchłoniętą pierwszą pozycją (pozycją podmiotu) lub z wchłoniętą drugą pozycją (pozycją dopełnienia). Por.:

zdanie:

*Christophe Colomb*₁ *a decouvert l'Amérique*₂ – *Krzysztof Kolumb*₁ *odkrył Amerykę*₂

zdanie względne (podmiot):

(*quelqu'un*) *qui*₁ *a decouvert l'Amérique*₂ – (*ktoś*) *kto*₁ *odkrył Amerykę*₂

nazwa przedmiotowa:

(*le*) *decouvreur de l'Amérique*₂ – *odkrywca Ameryki*₂

zdanie względne (dopełnienie):

(*quelque chose*) *qu'*₂ *a decouvert Christophe Colomb*₁ – (*coś*) *co*₂ *odkrył Krzysztof Kolumb*₁

nazwa przedmiotowa:

(*la*) *decouverte de Christophe Colomb*₁ – *odkrycie Krzysztofa Kolumba*₁

Przytoczone przekłady doskonale ilustrują różnice liczby miejsc składniowych między formalnie identycznymi nazwami nieprzedmiotowymi i przedmiotowymi. Nazwy nieprzedmiotowe mają taką samą liczbę miejsc jak czasowniki osobowe w zdaniach uzupełniających (dopełnieniowych, podmiotowych itp.), podczas gdy nazwy przedmiotowe – liczbę miejsc paralelną tymże czasownikom w zdaniach względnych. Jeżeli zatem czasownik w zdaniu niezależnym i w zdaniu zależnym uzupełniającym otwiera dwa miejsca dla uzupełnień, to odpowiadająca mu nazwa nieprzedmiotowa otwiera ich również dwa. Ten sam czasownik w zdaniu względnym otwiera tylko jedno miejsce, a więc odpowiadająca mu nazwa przedmiotowa też jest jednomiejscowa.

Podsumowując stwierdzamy, że kategoria nazw przedmiotowych (nazw z absorpcją) obejmuje nazwy przedmiotów fizycznych, np. *livre, école, édifice, construction* (w znaczeniu przedmiotu skonstruowanego), *comédienne, défense* (w znaczeniu 'obronca'), przedmiotów mentalnych, np. *idée, opinion discours, valeur, vérité* (jak w zdaniu *Je lui ai dit ses quatre vérités*), nazwy materii, np. *vin, essence, argent, neige*, nazwy zbiorów, np. *bourgeoisie, prolétariat, conseil* (jak w nazwie *conseil académique*), nazwy dziedzin i wytworów działalności ludzkiej, np. *commerce, agriculture, théâtre, musique, littérature* i in.

Kategoria nazw nieprzedmiotowych (nazw bez absorpcji) obejmuje nazwy zdarzeń, np. *explosion, éruption, chute, émeute. rencontre, accusation*, nazwy własności, np. *beauté, importance, force, indulgence, vérité*, nazwy czynności, procesów i stanów, np. *développement, construction, création, marche, sommeil, amour*, czyli znaczną liczbę tradycyjnych nazw abstrakcyjnych.

[...]

0.7. Nazwy pospolite a nazwy własne

Kolejnym podziałem nazw istotnym ze względu na wymogi wobec rodzajnika jest podział na **nazwy pospolite** i **nazwy własne**. Co różni jedne od drugich?

Wbrew temu, co piszą na ten temat gramatyki, cechą je różniącą nie jest to, że pierwsze pisze się małą literą, a drugie dużą. Istnieją bowiem nazwy pospolite pisane konwencjonalnie dużą literą, np. zgodnie z ortograficzną konwencją francuską dużą literą pisze się nazwy narodowości – *un Français* (Francuz), *un Polonais* (Polak), *un Allemand*, i nazwy mieszkańców miast – *un Parisien* (paryżanin), *un Pragois*, *un Varsovien*, *un Londonien* i in.

Jako cechę różniącą nazwy pospolite od nazw własnych wymienia się często to, że pierwsze odnoszą się do wielu przedmiotów, podczas gdy drugie – do przedmiotów indywidualnych. Zyskały one nawet miano nazw indywidualnych. Stwierdzenie to w przypadku języków naturalnych jest nieściśle. Większość prostych nazw własnych może się odnosić do wielu przedmiotów tak samo jak nazwy ogólne, które stanowią większość prostych nazw pospolitych. Istnieje, rzecz oczywista, pewna liczba nazw własnych jednostkowych (dla których adekwatny byłby termin nazwy indywidualne), jednak także wśród prostych nazw pospolitych są nazwy jednostkowe, być może w mniejszej liczbie, ale to nie zmienia istoty rzeczy.

Na niejednostkowy charakter nazw własnych zwracano wielokrotnie uwagę. [...]

Niektóre proste nazwy własne odbieramy wprawdzie jako nazwy jednostkowe, ale jest tak dlatego, że występują one w europejskim lub powszechnym kontekście kulturowym i są nazwami kontekstowymi, które utrwaliła w naszej świadomości tradycja historyczna. Do nich należą imiona, nazwiska bądź imiona i nazwiska wybitnych filozofów, np. *Socrate* (*Sokrates*), *Platon* (*Platon*), *Aristote* (*Arystoteles*), *Héraclite*, *Euclide*, *Leibniz*, *Kant*, *Husserl*, uczonych, np. *Pythagore*, *Copernic*, *Newton*, *Einstein*, pisarzy i poetów, np. *Homère*, *Horace*, *Virgile*, *Molière*, *Voltaire*, *Rousseau*, *Balzac*, *Proust*, *Saint-Exupéry*, *Camus*, postaci mitologicznych, biblijnych i literackich, np. *Zeus*, *Achille*, *Jupiter*, *Mars*, *Junon*, *Athéna*, *Artémis*, *Prométhée*, *Pandore*, *Moïse*, *Salomon* i in.

Nie są to jednak nazwy jednostkowe w ścisłym sensie, czyli nazwy jednostkowe bezkontekstowe. Postaci noszących wymienione i inne tego typu nazwy było zapewne i jest na świecie wiele. Dawno temu Michel Montaigne w "Próbach" odnotował, że historia знаła nie jednego, lecz trzech Sokratesów, pięciu Platonów, ośmiu Arystotelesów, siedmiu Ksenofontów, dwudziestu Demetriuszy, a iluż ponadto było takich, którzy w historii nie pozostawili śladu. [...]

Prawdziwa różnica między nazwami pospolitymi a własnymi polega na tym, że pierwsze mają znaczenie, a drugie są formami bez znaczenia. Używa się ich jako swego rodzaju etykietek będących skrótową formą zwrotu z czasownikiem *s'appeler* (*nazywać się*) lub jego synonimami. Nazwa zajmująca drugie miejsce składniowe w wyrażeniu N_1 *s'appelle* N_2 (N_1 *nazywa się* N_2) nie oznacza przedmiotu pozajęzykowego, lecz przedmiot językowy: wskazuje samą siebie, np. (*La capitale de la France*) *s'appelle* **Paris** – (*Stolica Francji*) *nosi nazwę* **Paryż**, (*le président de la République Française*) *s'appelle* **Jacques Chirac** – (*prezydent Republiki Francuskiej*) *nazywa się* **Jacques Chirac**. W zwrotach tych nazwy własne *Paryż*, *Jacques Chirac* nie oznaczają żadnych własności przedmiotów wskazanych przez nazwę N_1 . Mówią tylko tyle, że przedmiotowi pozajęzykowemu jest

przyporządkowany przedmiot językowy w postaci nazwy własnej. Obecny prezydent Francji ma przyporządkowany przedmiot językowy w postaci brzmienia *Jacques Chirac*. Ów przedmiot językowy został mu wprowadzie przyporządkowany zgodnie z pewnymi przepisami prawa, bynajmniej jednak nie na podstawie cech osobowościowych. W przypadku zwierząt nie istnieją analogiczne przepisy prawne, co stwarza znacznie większą swobodę wyboru dla nich nazw własnych. Psa można na przykład nazwać Cezarem [...] lub Arystotelesem [...]